

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Aperio Společnost pro
zdravé rodičovství

Metodika on-line školení pro odborníky pracující s rozcházejícími se rodiči a jejich dětmi v ČR

**Mgr. Halka Jaklová, Bc. Lukáš Talpa a kol.
2022**

Metodika byla vytvořena v rámci projektu:
Rozchodem rodina nekončí: Podpora dětí ohrožených rozvodem a rozchodem v ČR
reg. č. CZ.03. 2. X/0.0/0.0/17_076/0011462

Obsah

Úvod	3
Komu je metodika určena	4
Cílová skupina	4
Potřeby této CS	6
Facilitační plán školení pro odborníky	7
DEN 1	9
Téma: Úvod – seznámení, očekávání	9
Téma: Dobrá praxe a zkušenost	9
Téma: Dobrý rozchod za pomoci odborníka	10
Téma: Stereotypy	10
Téma: Edukace rodičů	12
Téma: Seznámení s programem Rozchodem rodina nekončí“	13
DEN 2 Potřeby rodičů – od sebepečce ke spolupráci	14
Téma: Fáze rozchodu	14
Téma: Sociální síť	15
Téma: Orientace v legislativě a financích	15
Téma: Komunikace – příprava na náročný rozhovor	17
DEN 3 Potřeby dětí	18
Téma: Praktické kroky k podpoře dohody mezi rodiči	18
Téma: Dohoda s ohledem na děti/rodičovský plán	18
Téma: Práce s dětmi	19
Doplňkový on-line kurz pro odborníky „Jak pomoci rodičům se dobře rozejít“	21
Specifika práce v on-line prostředí	21
Technické zajištění	22
Evaluace	23

Úvod

Naši práci s odborníky, věnujícími se pomoci rozpadajícím se rodinám, jsme postavili na osobních zkušenostech nás i našich organizací (Aperio a Liga otevřených mužů) z práce s rozcházejícími se rodiči a jejich dětmi. Vycházíme z dvacetiletého psychologického a právního poradenství, tříletého vzdělávání a podpory rodin na základě námi vytvořených metodik (on-line i prezenční formou) a z inspirace od dalších odborníků v ČR i v zahraničí (např. program SPONDEA – Dítě v centru zájmu, či dánský program SES). Tyto zkušenosti jsme se rozhodli sdílet formou interaktivního školení s dalšími lidmi pracujícími v této oblasti, především s cílem vzájemně se obohatit o dobrou praxi, a služby pro rodiny tak dlouhodobě zlepšovat.

Důležitým zdrojem informací také byl výzkum, který pro nás realizovala v roce 2020 agentura Median¹. Ten ukázal, že naprostá většina rodičů (67–83 %), kteří se v posledních 20 letech rozváděli či rozcházel, vůbec nevyužila odborné podpory profesionálů či organizací, které mohou rodiče v tomto období provázet – psychologů, mediátorů, či specializovaných sociálních služeb. A pokud tyto služby využili, obvykle je označovali za „spíše prospěšné“.

V terénu služeb a institucí pracujících s rodinami (nejen) rozcházejících se rodičů je naléhavou potřebou o sobě navzájem vědět, tyto kontakty však za běžného pracovního vytížení není snadné udržovat. Školení, jako je toto, nabízejí jedinečnou platformu, na které se mohou odborní pracovníci z různých typů pracovišť potkat, sdílet dobrou praxi, obeznámit se s používanými postupy, ale i vzájemně si osvětlit potřeby, které vůči sobě mají. Na základě diskuze v rámci takovýchto setkání se může vyvinout nová vzájemná spolupráce nebo lépe nastavit ta stávající tak, aby systém podpory rodin v náročných situacích byl provázanější, efektivnější a přehlednější pro všechny zapojené subjekty a zároveň i pro jejich cílovou skupinu – rodiny s dětmi.

Důležitá poznámka předtím, než se pustíte do četby. Ačkoli mezi osobami podporujícími rozcházející se rodiče převažují ženy, v tomto textu uvádíme podstatná jména, která se k nim vztahují, v generickém maskulinu. Chceme tak dosáhnout snazší čtivosti metodiky a snad i symbolicky podpořit muže, aby se v této nesnadné a velmi důležité práci začali více angažovat.

1 Výzkum dostupný na stránce <https://www.aperio.cz/tema/pro-odborniky>

Komu je metodika určena

Metodika je určena organizacím a institucím, které realizují školení pro odborníky v sociální oblasti. Metodika obsahuje 1) představení základní situace a potřeb cílových skupin tohoto školení, a 2) facilitační plán pro vedení on-line školení. Významnou součástí školení je i sdílení zkušeností z práce s rodiči. Pro úspěšné vedení školení je proto nezbytné, aby jeho lektoři měli přímou zkušenost s vedením práce v rodičovské a dětské skupině dle metodiky práce s rodiči a dětmi², která v tomto projektu vznikla. Zkušenost s jinou metodikou je možná, vyžaduje ale mírnou adaptaci této metodiky školení pro odbornou veřejnost.

Cílová skupina

Cílovou skupinou školení jsou dvě poměrně různorodé skupiny odborníků, kteří pracují s rodinami procházejícími rozchodem. Jejich definici (ve shodě s definicí cílových skupin podporovaných v dané výzvě OPZ) uvádíme zde.

- **Zaměstnanci veřejné správy** – zaměstnanci orgánů sociálně právní ochrany dětí (OS-POD) a opatrovnických soudů při krajích a obcích a další zaměstnanci, kteří působí v oblasti sociálně právní ochrany dětí a rodin.
- **Sociální pracovníci** – poskytovatelé sociálních služeb pro rodiny s dětmi a zaměstnanci odborných služeb působících v oblasti podpory ohrožených dětí a rodin, např. psychologické nebo rodinné poradny, rodičovská centra apod., a další pracovníci neziskových, pomáhajících a podobných organizací, kteří se věnují sociální, rodinné nebo zdravotní problematice při práci s rodinami v ohrožení.

S oběma skupinami jsme se v průběhu projektu setkávali na kulatých stolech, ale zejména při osobních návštěvách ve Středočeském a Jihočeském kraji, kde byl projekt realizován. Popis jejich potřeb v souvislosti s prací s rozcházejícími se rodinami tedy vychází z jejich autentických sdělení a pozorování v terénu.

Zaměstnanci veřejné správy, zejména OSPOD, ale i ostatních jmenovaných institucí, jsou obvykle velmi přetížení, a tak jim schází kapacita na užší a efektivnější spolupráci s organizacemi věnujícími se problematice rodin s dětmi. Obzvláště v oblasti podpory rodin rozcházejících se/rozvádějících se rodičů je kapacita zaměstnanců veřejné správy omezená, jelikož do jejich kompetencí v rámci sociálně-právní ochrany dětí spadá široká problematika ohrožených dětí, vyžadující řadu intervencí. Za daných okolností je pro tyto pracovníky obtížné sledovat nově vznikající služby a metodiky pro práci s rodiči nebo rodinami v rozchodu/rozvodu. Větší informovanost o tom, kdo v dané oblasti může jejich práci s těmito rodinami podpořit a doplnit, by jim mj. ulevila v zátěži.

2 Metodika práce s rodinami ohroženými sociálním vyloučením a finanční chudobou v důsledku rozvodu a rozchodu.

Většina **sociálních služeb určených rodinám s dětmi** je poskytována jako Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi (SAS). SAS patří mezi sociální služby dle Zákona o sociálních službách, podle kterého se jedná o terénní, popřípadě ambulantní služby poskytované rodině s dítětem, u kterého je jeho vývoj ohrožen v důsledku dopadů dlouhodobě krizové sociální situace, kterou rodiče nedokáží sami bez pomoci překonat, a u kterého existují další rizika ohrožení jeho vývoje.

SAS mohou zahrnovat různé spektrum nabízených služeb, mezi které vždy musí patřit základní sociální poradenství. Tyto služby nabízí obvykle alespoň jedno pracoviště v každém okrese, a rozsah možné podpory pro zájemce se u jednotlivých pracovišť liší. Obvykle ale, zejména u menších pracovišť, není možné zajistit komplexnější podporu pro rodinu v rozchodové situaci, tudíž zůstane u základního sociálního poradenství. To není pro úspěšné zvládnutí situace dostačující. Některá větší pracoviště nabízejí kombinace služeb, které zahrnují např. i psychologickou podporu a mediaci, jedná se ale o menšinu, a tak se k některým službám většina potřebných rodičů na území ČR nedostane. Do těchto forem podpory jsou rodiče obvykle odesíláni z OSPOD nebo opatrovnickými soudy. Dle sdílených zkušeností se jedná o rodiče, u nichž je konflikt již silně eskalován, a tak tato podpora ztrácí na účinnosti.

O existenci výše uvedených sociálních služeb rodiče běžně nemají povědomí, často se o nich dozvědí až na OSPOD, případně na místních úřadech.

Další službou, která bývá provozována v režimu sociální služby, a tudíž je pro rodiče nízkoprahová (zejm. bezplatná), bývají tzv. rodinné poradny. Ty jsou dnes provozovány i pod jinými názvy (např. Poradna pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy, Rodinná psychologická poradna, Centrum psychologicko-sociálního poradenství apod.). Taková poradna bývá obvykle cca jedna v kraji. Vzhledem k omezené kapacitě těchto služeb zájemci o služby často narážejí na dlouhé objednací lhůty a rozestupy mezi jednotlivými sezeními. V důsledku toho často nemohou služby využít ve chvíli, kdy by byla nejvíce účinná, totiž v samém počátku rozchodové situace, příp. konfliktu. Rovněž nízká informovanost a zejména předsudky vůči vyhledání odborné pomoci v oblasti duševních či vztahových potíží (zejména v menších městech či na venkově) způsobují, že rodiče služby buď nevyužijí, nebo je kontaktují až ve chvíli, kdy je na některé intervence pozdě (např. konflikt eskaloval a přerostl do dlouhodobého). To odpovídá i výsledkům výzkumu realizovaného Medianem (viz pozn. č. 1), který ukázal, že rodiče, kteří využili služeb párového poradenství, je ve 33 % hodnotí jako spíše či velmi škodlivé, zato jen ve 24 % jako spíše či velmi prospěšné.

Vedle výše zmíněných služeb některá pracoviště nabízejí krizovou intervenci, případně ji nabízejí tzv. krizová centra jako svou stěžejní službu. Ta může být rodičům i dětem zasaženým důsledky rozchodové situace užitečná. Nicméně se jedná především o ošetření akutních stavů a stabilizaci jednotlivců. Jde o jednorázovou či krátkodobou intervenci, která může nastartovat proces vyhledání odborné pomoci, nikoli však provést rodinu celým procesem rozvodu/rozvodu.

Na některé výše uvedené služby klienty odkazuje již dříve zmíněný OSPOD – Orgán sociálně právní ochrany dětí, který má v rozchodovém procesu různé role, mnohdy těžko slučitelné (kolizní opatrovnictví dětí, informování rodičů, zprávy pro soud atd.), případně přímo opatrovnický soud. Neděje se tak však systematicky na všech pracovištích v ČR, někde spolupráce zcela chybí, nebo je velmi limitovaná.

Pracovníkům organizací a institucí provázejícím rodiny také chybí transparentní a zavedené postupy, o které by se mohli opřít jak oni, tak rodiny, které procesem rozvodu procházejí. Praxe je mnohdy roztržštěná a nenavazující, některé informace rodičům chybí, liší se, nebo se dublují. Postup a pomoc v rámci rozchodového procesu pak mnohdy záleží na tom, ke kterému konkrétnímu pracovníkovi se dostanou.

Po kontaktování a konzultacích s institucemi a organizacemi, provázejícími rodiny rozchodem, vyplynula jako největší potřeba těchto institucí vzájemná provázanější spolupráce těchto subjektů vč. OSPOD a opatrovnických soudů. Rodina v rozchodu/rozvodu, tj. v přechodu na jinou formu fungování, potřebuje navazující služby a provázení odborníky, kteří si informace a zkušenosti účinně předávají a sdílejí zájem o co nejhladší průběh tohoto přechodu s ohledem na děti, ale i ostatní členy rodiny.

Potřeby této CS

Jak jsme již uvedli, primárně vyvstává velká potřeba vzájemné provázanosti a kooperace všech pracovišť zapojených do podpory rodin v rozchodu/rozvodu. Jedině tak může být pomoc těmto rodinám skutečně účinná. Vzájemné sdílení vlastních postupů, dobré praxe, ale i informací k jednotlivým případům a jejich progresu může silně napomoci dobrému nastavení poskytovaných intervencí (např. aby se některé nedublovaly, zatímco jiné budou zcela chybět) pro předcházení vzniku a rozvoje konfliktu mezi rodiči.

Jako obzvláště důležitá je oslovenými pracovníky vnímána vzájemná spolupráce mezi OSPOD a dalšími aktéry v dané oblasti. Lepší vzájemná transparentnost a obeznámenost s používanými postupy pomůže zefektivnit práci na obou stranách a ve výsledku povede k prospěchu podpořených rodin.

Kromě předávání informací o vlastní praxi je potřebná také aktualizace dosavadních postupů o ověřené inovativní praktiky a postoje, zejména v oblasti komunikace s rodiči a podpory dětí.

V rámci tohoto školení dostávají odborní pracovníci příležitost nejen k setkání a zvyšování svých kompetencí v rozvojových aktivitách, ale i k plodné diskuzi, která je tolik potřebná a k níž mají málo příležitostí. Většina subjektů, zapojených do podpory rodin s dětmi, má zájem na efektivním fungování sítě těchto služeb ve spolupráci se státními institucemi, a proto takové příležitosti velice vítají. On-line forma navíc umožňuje snadnější zapojení více zástupců z různých pracovišť tím, že eliminuje problém dostupnosti a dopravy, přičemž ale zachovává jistou míru kvalit osobního setkání (díky videokonferenci).

Facilitační plán školení pro odborníky

Cíl: Cílem je vzájemně propojit odborné pracovníky a zvýšit jejich kompetence pro práci s rozcházejícími se rodiči a jejich dětmi.

Dílčí cíle:

- Prevence rozvinutí hlubokého a mnohdy neřešitelného konfliktu.
- Obrátit pozornost rodičů na děti a jejich potřeby.
- Dosáhnout u rodin **dohody** – ideálně ve formě rodičovského plánu.
- Podpořit rodiče v umění tuto dohodu pružně revidovat v závislosti na měnících se potřebách všech členů rodiny.

Časová dotace: 3 x 4,75 hod.

Formy práce:

- Vzájemné sdílení zkušeností a dobré praxe mezi odbornými pracovníky na různých pozicích a s různými kompetencemi (OSPOD, NNO, sociální pracovníci atd.).
- Předávání informací a zkušeností formou praktických návodů, interaktivních cvičení, prezentací, e-learningového doplňkového kurzu.

Obsah programu:

1. den

- Úvod – seznámení a očekávání
- Dobrá praxe a zkušenost
- Dobrý rozchod za pomoci odborníka
- Stereotypy
- Edukace rodičů
- Seznámení s programem Rozchodem rodina nekončí

2. den: Potřeby rodičů – od sebepěče ke spolupráci

- Fáze rozchodu
- Role blízkých osob – sociální vztahová síť
- Orientace v legislativě a financích
- Komunikace – příprava na obtížný rozhovor

3. den: Potřeby dětí

- Praktické kroky k podpoře dohody mezi rodiči
- Dohoda s ohledem na děti/rodičovský plán
- Práce s dětmi:

- Podpora dětí – bezpečí, informovanost, důvěra
- Sociální vztahová síť dětí
- Příklady aktivit – vzkazy rodičům

DEN 1

Téma: Úvod – seznámení, očekávání

Cíl: Seznámení s lektory, s ostatními účastníky a jejich organizacemi, programem a očekávanými účastníky.

Popis aktivity:

- Představení lektorů a programu.
- Icebreaker – pokyny lektora: „Vypněte si kameru, já budu teď říkat otázky a pokud na ně máte odpověď ano, tak prosím zapněte kameru, v opačném případě ji nechte vypnutou.“
- Pravidla skupiny – účastníci brainstormují nahlas nebo posílají do chatu návrhy, lektor/ka zapisuje na sdílenou obrazovku, budou i nadále k dispozici vždy na začátku každého dne.
- Seznamovací kolečko – každý z účastníků řekne své jméno, kde pracuje a na jaké pozici + uvede tři sdělení s očekáváním, pak předá slovo dál.

Nástroje: Powerpointová prezentace – promítaná v ZOOM, kamera v ZOOM, sdílená obrazovka v ZOOM.

Časová dotace: 45 minut

Téma: Dobrá praxe a zkušenost

Cíl: Vzájemné sdílení praxe v jednotlivých organizacích.

Popis aktivity:

- Každý účastník stručně shrne (cca na 3 minuty) práci s rozcházejícími se rodinami ve vlastní organizaci. Poté ve společné diskusi s lektorem proberou, co je společné, co se liší, jaká je dobrá praxe, která se dá využít. Lektor případně doplní nabídku dalších forem, případně organizací.

Nástroje: sdílená obrazovka v ZOOM

Časová dotace: 45 minut

Téma: Dobrý rozchod za pomoci odborníka

Cíl: Zvědomit si svoji práci vs. potřeby rozcházejících se rodin vč. dětí a co je možné zlepšit.

Popis aktivity:

- Brainstorming – Lektor postupně promítne otázky ve sdílené prezentaci.
 - Co to je dobrý rozchod?
 - Co nepomáhá vs. pomáhá dobrému rozchodu?
 - zde je vhodné zmínit i terminologii, která někdy může snaze o dohodu škodit – např. typy péče, rodičovská odpovědnost, atd., využít příklady od účastníků školení – např. nastolení důvěry, rodinná setkání a konference, mediace, dětská skupina, prevence eskalace konfliktu, poradenství, edukace, atd.
 - Jak to můžete ovlivnit (vy ze své role/pozice)?
- Poté lektor rozdělí účastníky do Breakout Rooms po 3–4 osobách a nechá je probrat dané otázky, cca po 15 minutách se účastníci vrátí zpět a všichni sdílejí v celé skupině.

Nástroje:

- Jamboard – <https://jamboard.google.com> nebo
- Mentimeter – <https://www.mentimeter.com/> nebo
- Slido – www.sli.do

Časová dotace: 40 minut

Téma: Stereotypy

Cíl: Zvědomit si vlastní stereotypy a sdílet s ostatními zkušenosti, jak s nimi pracovat.

Popis aktivity:

Nedokončené věty

- Lektor spustí sdílenou prezentaci s nedokončenými větami týkajícími se rozcházejících se rodin) s instrukcí: „Bez velkého přemýšlení dokončete následující věty – pište první věc, která vás napadá.“

1. Rozpad rodiny je
2. Střídavá péče je
3. Péče jednoho z rodičů (výlučná péče) je
4. Soudci obvykle

- 5. Sociální pracovníci/ice OSPOD většinou
- 6. Matky jsou dobré v
- 7. Otcové jsou dobří v
- 8. Děti potřebují
- 9. Psychologové většinou
- 10. Mediátoři obvykle
- 11. Právníci často
- 12. Noví partneři/partnerky rodičů obvykle
- 13. Prarodiče většinou
- 14. Malé děti obvykle
- 15. Dospívající často
- 16. Práce OSPOD je
- 17. Otcové potřebují
- 18. Matky potřebují

- Poté rozdělí účastníky do dvojic do Breakout Rooms, kde si vzájemně porovnávají své odpovědi. Je OK, pokud každý z nich odpovídá jinak.
- Po návratu z Breakout Rooms se téma reflektuje v celé skupině. Příklady otázek, které lze pro reflexi využít:
 - Jaká otázka nebo vaše odpověď vás zaskočily?
 - Co vás překvapilo u toho druhého?
 - Jaké stereotypy vám naskakují?
 - Odkud pocházejí, jsou stále funkční?
 - Jak to ovlivňuje vaše chování/vnímání situace?
 - Jak s nimi pracujete?
- Lektor zapíše odpovědi na sdílenou obrazovku a následně shrne s využitím těchto informací:

Je dobré vědět o svých stereotypech, protože nás mohou ovlivňovat způsobem, který není vždy funkční. Příklady stereotypů (genderové a další): nedůvěra v právníky – advokáty, příp. soudce a OSPOD a jejich schopnost pomoci rodičům se dohodnout; předjímání vlastností – např. máma – empatie, otec – racionální, prarodiče – rozmazlují, adolescenti – protestují.

Typy péče – Kvíz

- Lektor postupně pokládá 3 otázky k jednotlivým typům péče³ (péče jednoho z rodičů, střídavá, společná) všem účastníkům a ti odpovídají v mentimeteru.
- Poté řídí brainstorming na téma výhody vs. nevýhody jednotlivých typů péče (finanční aspekty, výchova, odpovědnost atd.) Na závěr lektor shrne výsledky kvízu (vidí v Mentimeteru) a brainstormingu.
- Lektor následně poukáže na stereotypy, které se spojují s jednotlivými typy péče. (Např. střídavá péče – děti nejsou nikde doma, mají zmatek v životě atd.) Poukáže na studie ukazující, že není jeden správný druh péče. Vysvětlí, že obava ze společné či střídavé péče má 2 úrovně: sociální (jsme zvyklí vídat ženy a muže v určitých rolích, ženy mají strach z toho, že budou špatné matky, když dítě nebude v jejich péči, otcové si naopak nevěří, že péči zvládnou), a dále legislativní (lidé mohou mít špatné informace nebo zkreslené informace o tom, co je možné a jak to funguje).

Nástroje: Breakout Rooms, prezentace s časováním, Mentimeter

Časová dotace: 60 minut

Téma: Edukace rodičů

Cíl: Vzájemná výměna zkušeností z edukační práce s rozcházejícími se rodiči a jejich dětmi.

Popis aktivity:

- Lektor rozdělí účastníky do Breakout Rooms po 4, kde 15-20 minut diskutují na témata:
 - Vaše zkušenost s edukací pro rozcházející se rodiče?
 - Jaké zásady by měla edukace mít?
 - Jaká hlediska podle vás ovlivňují její podobu?
- Účastníci poté sdílejí své názory a zkušenosti s ostatními v celé skupině.
- Lektor následně shrne jejich zkušenosti a názory, upřesní, které jsou relevantní pro kterou situaci, a zmíní aspekty, které v diskusi nezazněly.

Nástroje: Breakout Rooms v ZOOM

Časová dotace: 50 minut

3 Otázky lze vybrat z on-line kurzu, který je součástí školení.

Téma: Seznámení s programem „Rozchodem rodina nekončí“

Cíl: Seznámení s konceptem práce s rozcházejícími se rodiči a dětmi v programu, Rozchodem rodina nekončí“ a s jeho výstupy.⁴

Popis aktivity:

- Lektoři popíší program a jeho výchozí principy a praktické aktivity včetně výzkumů, z nichž program vychází, a zkušeností z evaluace. Poté diskuze a dotazy účastníků.

Nástroje: Prezentace

Časová dotace: 45 minut

4 Tyto zkušenosti a výstupy lze najít v materiálu „Metodika práce s rodinami ohroženými sociálním vyloučením a finanční chudobou v důsledku rozvodu a rozchodu“.

DEN 2

Potřeby rodičů – od sebepečce ke spolupráci

Téma: Fáze rozchodu

Cíl: Pochopení toho, co se klientům děje a v jakém jsou stadiu procesu adaptace na změnu rodinné situace. Pomoci pomáhajícím pracovníkům přivést rodiče k pochopení toho, co se s nimi děje a co je čeká a co se děje s druhým rodičem, a tak přispět k větší ochotě k domluvě a vzájemné toleranci.

Popis aktivity:

- Úvod – Icebreaker (lektoři mohou vybrat z některých pro ně osvědčených icebreakerů pro opětovné osvěžení jmen účastníků navzájem a překonání odstupů).
- Fáze rozchodu:
 1. odmítání – popírání
 2. hněv, vztek
 3. smlouvání
 4. deprese
 5. přijetí
- Lektor představí účastníkům jednotlivé fáze na sdílené obrazovce a nechá je, aby seřadili, jak jdou podle nich fáze u jejich klientů zpravidla za sebou.
- Poté popíše průběh aktivity, jak ji praktikovat s klienty při osobním setkání – každý klient dostane celou sadu fází na papírech a na zemi si sestaví, jak jimi prochází, má možnost se postavit nebo si představit, kde je, podívat se dozadu, čím už prošel, a dopředu, co ho čeká, co by potřeboval, aby se mohl posunout dál.
Fáze vycházejí z teorie Elisabeth Kübler-Ross o reakci na změnu – zájemce o více informací k teorii lze odkázat na e-learning.
- Diskuze s účastníky o tom, v čem je cvičení přínosné pro klienty (zejména větší pochopení vlastních pocitů a reakcí a toho, jak komunikuje druhý rodič, poskytnutí perspektivy dalšího vývoje).

Nástroje: Prezentace s jednotlivými fázemi

Časová dotace: 60 minut

Téma: Sociální síť

Cíl: Seznámení účastníků s nástroji na podporu práce se vztahovou sítí klienta a zvědomění podpůrných a toxických vztahů.

Popis aktivity:

- Lektor nasdílí vzor obrázku deštníku, účastníci/klienti si podle něj nakreslí svůj a dál s ním samostatně pracují podle zadání: „Vezměte si tužku a papír a představte si nějakou zátěžovou situaci (např. změna práce, stěhování atd.). Zamyslete se nad tím, kdo vám v této situaci může pomoci, být oporou a zakreslete si tyto lidi do deštníku.“
- Poté vede lektor brainstorming na toxické věty, tj. výroky, které zvyšují pochybnosti o sobě, pravděpodobnost konfliktu s ostatními, atd. – výstupem je zápis na sdílenou obrazovku. Po ukončení školícího dne je vhodné nasdílet soubor účastníkům.
- Následně lektor instruuje: „Teď se zamyslete nad zakreslenými lidmi a pokud zjistíte, že vám něčí pomoc/přístup škodí – tj. je toxický, označte jej blesky (ohrožující). Pokud vás podporují, označte je vlnovkou (podporující).“ Počká, až účastníci splní zadání
- Lektor následně vede brainstorming ve skupině o tom, jak může pomoci okolí při rozchodu. Na Jamboard napíše vhodné věty, kterými lze podpořit své blízké, kteří se rozvádějí. Poté může následovat reflexe ve skupině.
- Pro klienta je dobré si zvědomit, na koho se může obrátit o pomoc, a kdo naopak může být toxický. Dále lektor vede diskusi o tom, co klient může dělat s toxickými reakcemi blízkých osob a jak jej může sociální pracovník podpořit v různých kontextech (OSPOD, poradna, SAS aj.).

Nástroje: Obrázek deštníku, papír, tužka, Jamboard, sdílená obrazovka v ZOOM

Časová dotace: 60 minut

Téma: Orientace v legislativě a financích

Cíl: Poskytnout návod k adekvátnímu informování rodičů o základních právních a finančních otázkách spojených s rozchodem a nasměrování na další zdroje informací.

Popis aktivit:

- Lektor uvede: „Rodiče, kteří se rozcházejí, rozhodně ocení informace, týkající se právní stránky rozchodu, podané srozumitelnou formou. Můžete použít kvíz z e-learningu „Co víme o rozvodu“, který si rodiče vyplní a zjistí tak, co znamenají některé právní pojmy a začnou se trochu lépe orientovat v problematice. Pokud máte chuť, můžete si kvíz vyzkoušet, případně jej použít pro vaši práci.“

- Lektor dále probere s účastníky přehled témat, která zajímají rodiče v souvislosti s právní stránkou rozvodu nejvíce, vybraných pomocí dotazníkových šetření mezi klienty právní poradny Aperio.

Jde o tato témata:

- Řízení o rozvod manželství
- Rozvod nesporný a sporný,
- Vypořádání společného jmění manželů,
- Rozchod u nesezdaných rodičů a jeho právní důsledky
- Rodičovská práva a povinnosti (rodičovská odpovědnost)
- Úprava poměrů dětí po dobu do rozvodu a po rozvodu - péče a výživa
- Typy péče o dítě (střídavá, péče jednoho z rodičů a společná) a jejich specifika, zákon vs. život
- Opatrovnické řízení ve věci úpravy poměrů dětí a nezletilých (role OSPOD)
- Výživné na dítě - nezletilé i zletilé
- Dohody - jak je uzavírat, aby byly vymahatelné
- Daně a odpočty z nich po rozchodu rodičů

A dále se zaměří na zdroje informací pro rodiče o právních tématech, na které je možné odkázat: řídí brainstorming v celé skupině a zapisuje na sdílenou obrazovku.

- Pro rodiče v rozchodové situaci jsou finance většinou jedním z hlavních témat. Mnoha rodičům a potažmo i jejich dětem se rozchodem navyšují výdaje a snižuje životní úroveň. Proto je pro rodiče nezbytné, aby získali kontrolu nad svými příjmy a výdaji a naplánovali si, jak budou fungovat po finanční stránce v budoucnu. Finanční situace je důležitá i s ohledem na výši výživného na děti a případně na druhého z rodičů, o kterém se rozhoduje v souvislosti s rozchodem rodičů. Je tedy praktické upozornit rodiče na oblast finančního plánování a na výše uvedená témata. Podrobnosti účastníci naleznou v e-learningu.
- **Lektor následně vede brainstorming v celé skupině:**
 - S jakými tématy v oblasti financí se setkávám u rozcházejících se rodičů?
 - Jaké informace jim mohu poskytnout?
 - Kam je mohu odkázat?

Jeho výsledek zapíše na sdílenou obrazovku.

Nástroje: E-learning „Jak pomoci rodičům dobře se rozejít“, sdílená obrazovka v ZOOM

Časová dotace: 95 minut

Téma: Komunikace – příprava na náročný rozhovor

Cíl: Naučit se snížit stres u klientů spojený s náročným rozhovorem

Popis aktivity:

- Lektorka provede účastníky úvodem k tématu a zadá úkol:
„Jedna z vysoce stresujících věcí pro každého z nás je rozhovor s někým, kdo má odlišný názor a cíle než my. Znáte to? Jaké to pro vás je?“
(Facilituje reflexi, co se jim děje a proč, když se mají bavit s někým nepřátelsky či konfrontačně založeným.)
- „Teď se naučíme jednoduchou a účinnou metodu, jak se na rozhovor připravit. Začínáme tak, že každý si vybere nějakou (potenciálně konfliktní) situaci/rozhovor, kterou bude řešit nebo už řeší v reálném životě (s klientem, ale lze i jinou) – tuto situaci si promyslí z následujících hledisek nejprve za sebe:
 - Obsah – Téma, které chci diskutovat, a jeho věcná stránka.
 - Pocity – Co cítím v souvislosti s rozhovorem?
 - Identita – Co je v sázce – Jaké stránky/hodnoty ve mně to ohrožuje? (sebevnímání, sebehodnocení).
 Poté stejnou situaci/rozhovor promyslete z úhlu pohledu TOHO DRUHÉHO, se kterým rozhovor povedete. Pokuste se do něj vžít a představit si ta samá hlediska (viz výše) z jeho úhlu pohledu. Můžete si udělat poznámky.“
- Potom lektor rozdělí účastníky do dvojic v Breakout Rooms a zadá jim, aby situaci převyprávěli tomu druhému nejprve ze svého pohledu a poté z pohledu toho druhého, s kým náročný rozhovor povedou (ideální je hovořit v „Ich“ formě i za druhého). Přitom se účastníci zaměří na popis výše uvedených hledisek.
Úkol pro toho, kdo naslouchá: Všímejte si, kdy s druhým prostě, jste“, vnímáte jeho emoce a jeho tělo, a kdy přeskakujete do analytického uvažování.
- Poté se oba z dvojice vystřídají a svou situaci popisuje druhý ze dvojice.
- Následně proběhne reflexe nejdříve ve dvojicích a pak v celé skupině. Lektor zejména zdůrazní hlavní závěr – je třeba se v přípravě na obtížný rozhovor přichystat na to, že u druhého účastníka obtížného rozhovoru může být vše zcela odlišné (včetně obsahu). V komunikaci s druhým jde také často o vlastní ego a jeho obranu. Je dobré se zaměřit v rozhovoru na to, co máme s druhým společného, ačkoli jsme rozdílní.

Nástroje: Breakout Rooms v ZOOM

Časová dotace: 70 minut

DEN 3

Potřeby dětí

Téma: Praktické kroky k podpoře dohody mezi rodiči

Cíl: Seznámit účastníky a potažmo klienty s hlavními podmínkami a překážkami dohody mezi rodiči

Popis aktivity:

- Lektor rozdělí účastníky do skupin a každé skupině pošle link na Jamboard, v němž bude probíhat brainstorming na téma:
 - Jaké jsou nezbytné předpoklady u rodičů, vedoucí k dohodě.
 - Jaké jsou překážky na cestě k ní.
- Poté lektor shrne a případně doplní zkušenosti.
- Je dobré zdůraznit, že podmínkou vzniku dohody je ochota a schopnost rodičů se domluvit. Pokud s tím mají rodiče problémy, tak je možné odkázat na další služby (mediace, psychologické poradenství, případně podpůrné služby neziskových organizací). Kontraindikacemi pro vyváženou dohodu jsou zejména domácí násilí, závislosti, psychopatologie.
- Více teorie najdou v e-learningu.

Nástroje: Jamboard – aplikace

Časová dotace: 30 minut

Téma: Dohoda s ohledem na děti/rodičovský plán

Cíl: Příprava rodičů na dohodu. Odborníci si zvědomí specifika komunikace rodičů s dětmi o budoucnosti.

Popis aktivity:

- Lektor uvede téma: „V průběhu rozchodu je nezbytné nasměrovat pozornost rodičů na potřeby jejich dětí. Rodičovský plán je takovou příležitostí. Týká se především potřeb dětí a způsobu, jak k nim rodiče budou přistupovat. Rodičům je vhodné poskytnout vzory rodičovských plánů a debatovat s nimi o možnostech budoucího uspořádání. S ohledem na děti je třeba, aby jim rodiče citlivým způsobem sdělili, co se děje, a vyptali se na jejich preference/potřeby s ohledem na budoucí uspořádání. Názor dětí by rodiče měli brát v potaz při tvorbě plánu.“

Pokud se rodičům podařilo dát plán společně s druhým rodičem dohromady, dalším krokem, který je čeká, je představení plánu dětem. Je nezbytné poukázat na důležitost sdělení a jeho formy dětem, přiměřeně věku a okolnostem. Mnoho rodičů totiž v rozchodové situaci má tendenci dětem raději nic nesdělovat, nebo nevědí, jakým způsobem to udělat.

- Následně lektor facilituje diskusi o zkušenostech účastníků s rodičovskými plány – zda je používají, zda se jim osvědčily, jaká úskalí odhalili při jejich používání.
- Prezentace rodičovského plánu dětem je vhodná příležitost k nácviku komunikace s dětmi:
 - Každý si vybere jeden bod rodičovského plánu a připraví si (na základě autentické zkušenosti s klienty nebo na základě vlastních představ) jeho řešení ve „své rodině“.
 - Lektor rozdělí účastníky do trojic, přičemž každý má v aktivitě svou roli – rodič, dítě (definuje se věk a jméno) a pozorovatel. Rodič má za úkol představit svému „dítěti“ jednu z oblastí z rodičovského plánu, přitom je třeba se zaměřit na překlad do dětského jazyka úměrně věku dítěte, neutralitu vůči druhému rodiči a celkový způsob sdělení. Dítě reaguje spontánně na sdělení rodiče a pozorovatel jen sleduje, případně si dělá poznámky (co na něj zapůsobilo kladně či negativně). Všichni se prostrídají ve všech třech rolích.
- Poté proběhne společná reflexe v tříčlenné skupince a dá se prostor pro zpětnou vazbu tomu, kdo promlouval. Na závěr lektor facilituje reflexi v celé skupině, kde je cílem pojmenovat úskalí komunikace s dětmi v emočně nabitém období mezi rodiči a identifikovat, jak mohou oni jako sociální pracovníci rodiče podpořit.

Nástroje: Breakout Rooms v ZOOM

Časová dotace: 55 minut

Téma: Práce s dětmi

Cíl: Poskytnout příklady toho, jak pracovat s rodiči prostřednictvím zvědomění potřeb dětí, a jak pracovat s dětmi.

Popis aktivit:

- Lektor facilituje úvodní diskusi o tom, jak každý z odborníků pracuje s dětmi a jaká mají v tématu očekávání.
- Lektor následně představí metodiku práce dětské skupiny a předá hlavní poznatky (zejména specifika práce s dětskou skupinou v on-line prostředí, její účel a výstupy), za použití prezentace.

• **Aktivita 1:** vzkazy pro rodiče z dětské skupiny.

- Lektor řídí sdílení nasbíraných anonymních vzkazů dětí s rodiči pomocí videa. Jednotlivé vzkazy předává lektor dětské skupiny bez interpretací.
- Poté lektor rozdělí účastníky do malých skupinek po 3–4, ve kterých účastníci vedou diskuzi na téma:
 - Jak vnímáme jednotlivé vzkazy?
 - K čemu nám mohou být dobré v naší konkrétní roli?
 - Otázky může pro připomenutí poslat lektor chatem do breakout rooms.
- Poté proběhne diskuze ve velké skupině, kde lektor facilituje sdílení toho, co bylo řečeno v breakout rooms, a další diskuzi na témata:
 - Jak vytvořit bezpečné prostředí pro dítě a jeho sdělení v kontextu naší práce?
 - Co naopak v práci s dětmi nefunguje?
- Výstupy může lektorka zapisovat na sdílenou obrazovku. Následně diskuzi shrne a výstupy po ukončení školícího dne účastníkům nasdílí.

• **Aktivita 2:** Co rád dělám s mámou/tátou

- Účastníci si vyzkoušejí aktivitu (kreslení nebo psaní), se kterou se pracuje s dětmi v dětské skupině.⁵ Např. co rád dělám s mámou, co rád dělám s tátou (u dospělých účastníků přerátovat na „co jsem rád/a dělal/a v minulosti“).
- Poté proběhne řízená reflexe ve skupině o pocitech a myšlenkách, které aktivita v účastnících vyvolala.

• **Aktivita 3:** moje práce s dítětem.

- Nejdříve se účastníci individuálně připraví (zapišou si poznámky) a poté lektorka zahájí práci ve dvojici (pomocí Breakout Rooms) a následně vede společné sdílení s debatou na následující témata:
 - Jaké jsou mé cíle v práci s dětmi?
 - Jaké jsou mé priority v práci s rozcházejícími se rodiči směrem k dětem?
 - Jaké jsou mé možnosti a limity?
 - Kam můžu rodiče a děti odkázat, když narazím na limity své práce?
 - Jaké mám možnosti pomoci, když jsou rodiče v (rozjždějícím se) konfliktu?
- Lektorka přitom směřuje účastníky ke konstruktivnímu přístupu, nikoli k hledání toho, co není možné. Upozorňuje přitom účastníky, pokud se vyskytne přístup hledání „proč věci nejdou“, a zarámuje jeho příčiny (zpravidla vyčerpání v pomáhající profesi).

Nástroje: prezentace, fotky z dětské skupiny, vzkazy pro rodiče z dětské skupiny – video, Breakout Rooms a sdílená obrazovka v ZOOM, papír, tužka, případně pastelky.

Časová dotace: 200 minut

⁵ Příklady těchto aktivit lze najít v materiálu „Metodika práce s rodinami ohroženými sociálním vyloučením a finanční chudobou v důsledku rozvodu a rozchodu“.

Doplňkový on-line kurz pro odborníky „Jak pomoci rodičům se dobře rozejít“

Cíl: Doplnění informací ke školení pro odborníky pracující s rozcházejícími se rodiči a jejich dětmi, je součástí vzdělávání.

On-line kurz přináší praktické informace a dovednosti pro práci s rodinami v období rozchodu.

Obsah:

- Péče o sebe a práce se stresem, podpora psychické odolnosti odborných pracovníků
- Proces rozchodu a jeho fáze
- Komunikace - destruktivní a konstruktivní
- Rodičovství a potřeby dětí
- Práce s dětmi
- Právní informace
- Finanční stránka rozchodu
- Dohoda a rodičovský plán

Forma, nástroje:

- Odkazy na prezentace, kvízy, externí články, videa (TedX), literaturu atd.
- Odkazy na výzkumy (o rozvodech/rozchodech, o otcovství)

Rozsah: 15 hodin

Kurz je po registraci bezplatně dostupný na tomto odkazu: <https://aperio.thinkific.com/courses/rozchodem-rodina-nekonci-e-learningovy-program-pro-odborniky>

Je důležitou součástí metodiky školení, která na něj odkazuje a využívá jej jako doplňkový zdroj informací či nástrojů pro práci s účastníky.

Specifika práce v on-line prostředí

Školení pro odborníky vzhledem k epidemiologické situaci probíhalo pouze vzdáleně on-line formou. Ukázalo se, že tato forma má své velké výhody oproti prezenční formě především pro možnost absolvovat vzdělávání odkudkoliv z celé ČR bez nutnosti cestování. Touto formou odpadají bariéry ve formě časové i finanční náročnosti, případně fyzických handicapů nebo i onemocnění, které mohou poutat lidi doma. Zároveň umožňuje propojení účastníků z různých krajů, organizací a institucí, potažmo tedy pestřejší výměnu zkušeností a informací v rámci celé ČR. On-line práce má však také svá omezení a specifika, kterým je potřeba věnovat pozornost a připravit se na ně.

Lektorská a poradenská práce v on-line prostředí se liší od práce ve společném, živém prostoru. Schopnost se soustředit je většinou nižší a účastníky často ruší další vlivy, nad kterými nemá organizátor programu vůbec kontrolu (hluk, kolegové, děti, psi atd.). Je proto výhodné naplánovat jednotlivé části programu relativně krátké a častěji zařazovat přestávky. Doporučujeme také střídat různé typy zapojení účastníků rychleji, než je to běžné v živé části s klienty, a vyvarovat se tichých míst, která při prezenční práci mohou pomoci zpracování řečeného, ovšem v on-line prostředí spíše přispívají ke ztrátě pozornosti účastníků. Počítejme také s tím, že v on-line prostředí chybí neverbální komunikace, nebo je značně omezená, cvičení na ní založená tak nefungují a není dobré je zařazovat do programu.

Techniky, které se v programu osvědčily:

- Sdílení v malých skupinách: vytváří dostatečnou intimitu i v on-line prostředí a umožňuje bezpečné vedení rozhovoru. Malými skupinami rozumíme skupiny o 2–3 lidech. V prostředí Zoom jej umožňují Breakout Rooms.
- Interaktivita – možnost vpisovat např. do Jamboardu či hlasovat na platformách určených pro sdílení (Sli.do, Mentimeter atd.)

Technické zajištění

Aby program měl žádoucí dopad i v on-line prostředí, je třeba, aby bylo splněno několik základních předpokladů:

- **Kvalitní internetové připojení účastníků i lektorů (poradců) a kvalitní vybavení.**
Pro lektory je vhodnější využít připojení kabelem (LAN), spíše než WiFi, jejíž signál může kolísat. Pro účastníky je pak znejišťující, pokud se program znenadání přeruší. Ačkoli se účastníci mohou připojit přes mobilní telefon (a mnohdy je to pro kvalitu připojení i výhodnější), lektoři potřebují notebook či počítač s kvalitní kamerou a mikrofonem. Pokud pracují ze stejné místnosti, je výhodnější externí kamera a mikrofon (v období pandemie i kvůli dodržení dostatečných rozestupů) a připravené záložní internetové připojení, např. hotspot.
- **Dostatečně všestranná platforma pro vedení skupinových setkání.**
Většina dostupných služeb (Meet, Zoom, Teams) ve své bezplatné verzi nabízí jen omezené funkce, je proto vhodnější využít placených verzí, které mají více možností a nástrojů. Zkušenosti s různými platformami (rok 2021).
Google Meet – i bezplatná verze umožňuje rozdělení do skupin. Nevýhodou je, že do skupin není pak přiřazen účastník, který nemá účet na službě Google (anebo pod ním není přihlášen). To pak komplikuje většinu aktivit v programu.
Teams – využili jsme plnohodnotnou verzi pro NNO, nicméně se ukázalo, že velmi záleží na tom, zda se účastník hlásí z webového rozhraní, má staženou aplikaci, zda se hlásí z počítače či z mobilního telefonu. V době, kdy jsme tuto platformu využili, bylo kvůli výše zmíněnému velmi obtížné dělení do místností.

Zoom – využívali jsme placenou verzi, protože bezplatná verze umožňuje pouze připojení o maximální délce 40 minut. S touto platformou byly nejlepší zkušenosti jak ze strany lektorů, tak ze strany účastníků. Připojení na ni bylo nejstabilnější, dobře se osvědčily i různé možnosti rozdělování účastníků do skupin (breakout rooms) či interakce účastníků s lektorem či mezi sebou.

• **Dostatečné proškolení všech v práci s platformou.**

Lektoři potřebují znát omezení a možnosti platformy, aby si dokázali představit interaktivní práci s účastníky. Je výhodné zajistit přítomnost další osoby, která vypomáhá s technickou obsluhou platformy (vpouští účastníky na setkání, spouští prezentace, dělí účastníky do místností, poskytuje podporu při potížích s připojením aj.), aby se lektoři mohli plně věnovat obsahu školení a práci s účastníky. Při práci doporučujeme využívat Gallery view tak, aby byli vidět všichni účastníci (toto je vhodné doporučit i účastníkům).

Účastníci zase potřebují předem srozumitelné pokyny, jak v platformě pracovat, a před prvním setkáním ideálně i testovací setkání, kde si vyzkouší, že se dokáží připojit. Je důležité dát účastníkům zejména následující instrukce, resp. nastavit pravidla pro školení:

- Mít klidné a bezpečné místo, kde je nikdo neruší.
- Ke svému obrázku/fotografii/video nastavit své jméno a organizaci, ve které pracují (aby lektoři mohli účastníky identifikovat a oni se mohli také vzájemně oslovovat).
- Informovat všechny, že se bude/nebude školení nahrávat a za jakým účelem.
- Nechávat pokud možno zapnutou kameru (pokud to situace účastníka a kvalita připojení dovoluje).
- Nechávat vypnutý mikrofon, pokud zrovna nemluví.
- Hlásit se o slovo dohodnutým piktogramem.
- Nastavit si v platformě doporučený vzhled - „Gallery view“.

Evaluace

Metodiku školení jsme měli možnost pilotovat se dvěma skupinami odborníků. Obou školení se celkem zúčastnilo 34 osob. I přesto, že školení nebylo akreditováno, tak se velká většina účastníků připojila na všechny 3 dny. Z toho vyvozujeme, že témata školením řešená, jsou pro tuto cílovou skupinu aktuální. Účastníci se také pozitivně vyjadřovali k pojetí školení. Velmi oceňovali profesionalitu a odbornost všech lektorů, interaktivitu, kterou se podařilo, i přes on-line prostředí, nastolit, a velkou váhu dávali též možnosti sdílení vlastních zkušeností. Tato zpětná vazba ukazuje na velký přínos on-line vzdělávání, kdy se mohou propojit odborníci z různých částí republiky, ale i z různých oblastí podpory rozcházejících se rodičů a vyměnit si zkušenosti ohledně práce s touto skupinou v procesu rozchodu či rozvodu.

Ze zpětných vazeb dále vyplynulo, že za velmi přínosné vnímali účastníci seznámení s fází rozchodu hned v prvním dni školení. Někteří z účastníků dokonce v mezidobí hned těchto fází využili při práci s klienty, kterým tato jednoduchá orientace v jejich situaci velmi pomohla. Oceňovali dále seznámení a práci s rodičovským plánem. Mnoho z nich tento ucelený nástroj, podporující rodičovskou dohodu, neznalo a měli zájem jej do své odborné činnosti zapojit. Jako přínosný byl ohodnocen i vstup zaměřený na rozbití stereotypů ve vnímání péče otců a matek a zvědomění toho, že muži často ve chvíli rozvodu vstupují do feminizovaného prostředí sociální práce neziskového sektoru či OSPOD a s těmito předsudky jsou často konfrontováni.

V neposlední řadě pak velký význam pro účastníky měl vstup lektorek z dětské skupiny. I přesto, že se jednalo o odborníky pracující s touto cílovou skupinou, tak si mnozí z nich uvědomili, jak je důležité rodičům zprostředkovávat pohled dětí na celou situaci rozchodu či rozvodu, a oceňovali praktické nástroje, které si v průběhu kurzu osvojili.

Jediné co na školení některým přítomným chybělo, bylo více teorie a uplatnění přednáškového přístupu. Vzhledem k naší orientaci na interaktivní přístup k učení a k možnostem daným on-line prostorem však nepovažujeme za vhodné vyjít tomuto požadavku vstříc.

Průběh školení a velmi oceňované sdílení zkušeností odhalily i jednu velkou potřebu, kterou mají jednotliví aktéři pracující s rozcházejícími se rodiči a to sice potřebu komunikace o různých úhlech pohledu a případných limitech jednotlivých profesí. Ta jim pomáhá vyjasnit si očekávání od jednotlivých dalších aktérů, se kterými se jejich klienti setkávají.

Na závěr uvádíme citát jedné z účastnic ze závěrečné zpětné vazby: „Zaujalo mne všechno, velmi mne zaujal pohled dětí; chci vyzkoušet rodičovský plán, do práce budu chtít více zapojit pohled dítěte.“

Aperio Společnost pro
zdravé rodičovství

www.aperio.cz
www.ilom.cz